Цана асобнага № 30 кап.

Вольная Беларусь

Тыдневік палітычны і літэратурны.

Умовы падпіскі:
На год......12р. —
Напоўгода.... 7р. —
На 1 мес.... 1р. 50к.

Адрэс рэдакцыі і адміністрацыі: г. Мінск Захараўская, 18. Тэл. 776.

Перамена адрэсу 50 к.

Год выдання II.

Ніхай жыве Нізалежная Беларусь!

Зьмест №№ 22-23. **Рабочы стан пануючых і прыгвалчаных нацый,** стацця Я. Л—к; **Выстаўка «Вільня-Менск;»** **Прыфрантавы рубеж на Беларусі,** нататкі і ўражэнні З. Бядулі; **Зіма,** апаведанне М. Гарэцкаго; **«Пора»,** разсказ Дзеда, **Хроніка** і др.

№ 22-23. 1918 г. 23-го чэрвеня 1918 г. № 22-23.

Рабочы стан пануючых і прыгвалчаных нацый.

Кожны з нас чуў, што «рабочы ні мае свае бацькаўшчыны», што быццым-та працоўнаму люду ўсе роўна, хто будзе карыстацца працаю рук яго, што рабочаму важна ні нацыянальнае адмежаванне, а сусьветнае еднанне, а таму нацыянальны рух — гэта хітрыкі мейсцовай буржуазіі, каторай нібы-та карысна адмежавацца, каб ямчэй гаспадарыць у сябе дома. Асабліва любіла гэта казаць расійская соцыялістычная інтэлігэнцыя інтэлігэнцыі нацый прыгвалчаных, прэдстаўніком нацый задушаных і занідбалых.

Ці-ж праўда гэта? Каб выясьвіць пытанне, зьвернемся да соцыялістычнай інтэлігэнцыі культурных краеў і запытаем у іх, як яны глядзяць на гэтую справу. Ці ж праўда бо, што нацыянальнае вызваленне — рэч станаў багатых, а рабочаму люду саўсім ціпатрэбнае?

Вядомы дзеяч міжнароднаго соцыялізму, нямецкі соцыяль-дэмакрат Аўгуст Бэбель, каторы па сваему становішчу сам быў работнікам,—ні толькі с тэорыі, але нават с практыкі разумеў сэнс соцыялістычнаго руху, а таму яго погляд на нашае пытанне павінен уважацца за аўтарытэтны. І вось, гаворачы пра адносіны соцыялістычнаго руху да нацыі, ен кажа што «мы ні хочам зьмешвацца у агульную міжнародную кашу», разумеючы пад словам м і ж н а р о д н ы космополітызм. «Дзеля чаго мы маем зрэкацца свае народнасьці, нашае мовы, нашых звычаеў?» кажа ен далей. («Интеллигенція и соціализмъ», А. Бебель). На думку Бэбеля «работнік праводзіць свае жыцце і змаганне за лепшыя варункі жыцця у тым краю, дзе ен нарадзіўся, дзе ен выгадаваўся, мову ды звычаі каторага ен ведае, у варунках якога ен жыве; ен толькі хочэ перарабіць гэтыя варункі паводлуг сваіх ідэй». (Там-жа). Такога пагляду трымаўся на зачэплянае намі пытанне выдатны дзеяч пролетарскаго руху.

Дзеля таго, каб упэўніцца, што нацыянальны рух ні перашкаджае інтарэсам працоўнаго люду, а наадварот,—дапамагае і дапаўняе іх, спынімся і выясьнім сабе эконамічнае становішчо працоўнае бедняты.

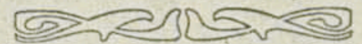
Як ведама, нацыі дзеляцца на пануючых і прыгвалчаных. Найлепшым прыкладам дзеля гэтаго могуць быць стасункі між Англіей і яе кальоніямі. Вось што пра гэта кажэ Маркс: «Аднэй толькі Індыі даводзіцца плаціць 5 мільонаў фун. стэрлінгаў за «добрае кіраванне» процэнтаў і дывідэнтаў на ангельскі капітал.» («Капітал», т. III, стр. 130). Гэтае самае кажа і Каўцкі: «З аднаго боку ўсе больш пашыраецца яе (Англіі) кальоніі, усе павялічваецца лік ангельскіх чыноўнікаў і шукацеляў шчасьця, каторыя абіраюць гэтыя кальоніі і пражываюць свае грошы у Англіі» (сярод пануючай нацыі). («Антиберншштейн»). Гэтакі парадак з боку пануючае нацыі прыкмечаецца скрозь, у ва усіх дзяржавах, маючых пад сваей уладай нацыі прыгвалчаныя. Хто перагледаў дзяржаўныя прыбыткі і выдаткі Расіі, той напэўна заўважыў, што на Беларусь ні варочалася і палова тых грошай, якія плаціла яна у маскоўскі скарб падаткамі і іншымі аблажэннямі. Значыць, нашыя грошы траціліся сярод пануючай вялікарускай нацыі і служылі дапамогай ні таму, хто іх запрацаваў, а таму хто быў дужэйшы іх забраць і па-своему ужываць.

Вось чаму між пануючымі і прыгвалчаными нацыямі ідзе змаганне. Змагаецца, значыць, буржуазія прыгвалчаных нацый з буржуазіей пануючых нацый, і наадварот. Гэта зусім зразумело. Але як стаіць справа с працоўным людам? Ці німа, часам і там гэтакаго самаго змагання?

Возьмем для прыкладу якую небудзь пануючую нацыю, хоць, зноў такі, ангельскую. Моц Англіі збудована на прыгвалчэнні народаў, што мешкаюць у яе кальоніях. Дзякуючы такому панаванню, ангельская буржуазія мае вялізныя прыбыткі, праз што яна лягчэй згаджаецца здавальняць вымаганні рабочых у мэтрополіі. Такім чынам, на грошы працоўнаго люду прыгвалчаных нацый здавальняецца працоўны люд пануючай нацыі. З гэтаго мы бачым, што інтарэсы работнікаў ні згодны с інтарэсамі багатых станаў толькі у сябе «у хаці», сярод свае нацыі; наадварот, у прыгвалчаных нацый інтарэсы капіталістаў і работнікаў робяцца аднакімі. І, як мы бачым, ніпраўда тое, што інтарэсы капіталістаў і рабочых ніколі ні сходзяцца. У змаганні прыгвалчанай нацыі за сваю нацыянальную нізалежнасьць інтарэсы ўсіх станаў саўпадаюць, і супрацоўніцтво у гэтым кірунку ні толькі магчымо, але й патрэбно. Гэта вымагаецца іх крывавымі інтарэсамі. У дзяржаўнай нізалежнасьці свае нацыі зацікаўлены усе станы нацыі, і толькі дружнаю і супольнаю працаю іх магчыма вызваліцца с-пад нацыянальнаго,а, значыць, і эконамічнаго прыгвалчэння. Расійская палітыка цэнтралізму і абмаскаліванне была карысна усім станам вялікарускай нацыі, праз што нават самая ідэевая вялікаруская інтэлігэнцыя на дзелі выявіла сябе самым заядлым ворагам нацыянальнаго руху. Адгэтуль вынік: працоўны народ на моцы свайго соцыяльнаго стану павінен і мусіць быць нацыянальным і поруч са усімі станамі свае нацыі борыцца за дзяржаўную і культурна-нацыянальную самабытнасьць свайго народу. Гэта дыктуецца інтарэсамі самаго эконамічнаго істнавання працоўнаго народу. Разлучэння тут быць ні павінна, а хто думае іначай, той нісьвядома для сябе становіцца ворагам таго, каго мавіцца бараніць.

Апрач таго, культурна-нацыянальная нізалежнасьць, каторая німагчыма без дзяржаўнай нізалежнасьці, хавае у сабе нізьлічоныя культурныя, агульна-чалавечыя вартасьці, бо культура і разьвіцце чалавецтва могуць пасувацца ўперад толькі шляхам нацыянальным і нізалежным. Культуру твораць ні космополіты, а пэўныя народы,—немцы, ангельцы, беларусы, украінцы і т. д..

Я. Л-к.

Выстаўка „Вільня--Менск."

Дзеля пазнання нашаго краю і народу яго, мала угледацца на тое, што у нас есьць цяпер: лішне доўга жылі мы паднявольным жыццем, лішне доўга чужацкая рука нішчыла безміласэрдна нашы адвечныя культурныя здабыткі, стараючыся прыдаць нам то польскі, то маскоўскі характэр. Вось, каб пазнаць праўдзівае абліччо нашае Зямлі, трэба глянуць назад—у глыб мінуўшчыны, трэба пазнаеміцца с тым, што народ тутэйшы тварыў сваімі рукамі у часох нізалежнаго жыцця.

З гэтаго погляду мы шчыра вітаем адкрыцце у Вільні выстаўкі старасьвеччыны і мастацкіх вырабаў пад названнем «Вільня—Менск». Ні гледзячы на тое, што выстаўка гэная—нівялічкая, аднак, яна у міньятуры дае даволі рознастароннï абраз артыстычна-рамесьніцкаго творства мінулых лет. І ад першаго погляду рэзка кідаецца у вочы характар тутэйша-

го творства: характар гэны у Вільні нічым ні розьніцца ад Менска, бо і тут і там выявілася тая-ж самая індувідуальнасьць народу Беларускаго, бо усе, што бачым на выстауцы, носіць сьляды рук і душы беларускай.

Па-праудзі, выстаука носіць *чыста беларускі характэр*: хоць арганізатары паставілі яе на краевым грунці, яна іншай быць ні магла, бо *іншаго творства тут ні было*. Як з адходам расійскіх войск счэзлі да звання сталетнія сьляды маскоускаго панавання, так счэзне накінены нашай старонцы зьверхкі польскі налет пад дружным напорам збудзіушыхся нанова дажыцця творчых сіл Беларускаго народу.

Найстарэйшыя рэчы—гэта памяткі па князях беларускіх—сыгнэты, крыжы, напалавіну паганскія «зьмеявікі», пачынаючы ажно ад 1000-го году. Цэлы рад памятак з 11, 12, 13, 14 і т. д. вякоу. Далей, рукапісныя сьвятыя кнігі сьперша у боугарскай мове з беларускімі абьясьненнямі (ад 1400 году), посьля — у беларускай, с пекна маляванымі міньятурамі, (зусім напамінаючымі фрэскі у Троцкім замку) пісаный пекным пісьмом. Асабліву увагу зварочывае арабскі рукапіс — тлумачэнні Корану *на беларускую мову*, толькі пісаныя арабскімі літэрамі (с «Сорак-Татар», пад Вільняй, 16—17 ст.). А побач—першы друк кірыліцай с 1491 году Швайтопольта Фіоля с канцом у беларускай мове; тут-жа — знаменіты «Літоускі Статут», друкаваны па-беларуску у 1588 г.—у тэй самай мове, у якой быу напісан. Чысьленыя дакумэнты — князеускія і каралеускія, усе пісаныя па-беларуску, пачынаючы ад XV сталецця. Штыхаваныя рысункі, багатая колекцыя антымінсау, малюнкі. Старыя-старыя ткані куништоунае работы, слауныя слуцкія паясы; шляхоцкія і селянскія вопраткі; некольки сот беларускіх селянскіх паяскоу. Багата золатам гафтаваныя касьцельныя стулы, арнаты, накрыцці да келіхау; касьцельнае срэбро. Старыя срэбныя чаркі, кубкі і т. п.—работа віленскіх рамесьнікау. Цыновае судздзе, рамкі і інш. Рэзьба з дрэва—фігура Пана Езуса, Маці Божае, сьвятых—работа беларускіх селян. Шкляныя вырабы с краевых гут. Кахлі і іншыя вырабы з гліны. Цікауныя каваныя жалезам скрыні. Панцыры і шаломы; рыцарскі меч с XV ст. Поуны касьцюм так-званаго «літоускаго» уланскаго полку, у каторым служылі спэцыяльна беларусы. Памяткі па беларускім войску. Штандар места Вільні і Троцкаго замку. Пляны і віды Вільні. Урашці—чысьленыя фотографіі тыпау беларускіх, вопратак, старых беларускіх будоуляу з дрэва і цэглы,—сьвятынь, замкау, дамоу старасьвецкіх і інш.. А усе вельмі пекна і у ладзе разложано і відам сваім робіць дужа прыемнае уражэнне.

Глауная часьць выстауленых памятак нашае мінуушчыны — гэта плод доугалетняй працы заслужонаго беларускаго архэольога, п. Івана Луцкевіча. Часьць экспонатау сабрана у Вільні—з местоваго архіву, касьцелау і цэркваў, кальвінскай і лютэранскай сьвятынь і ад прыватных асоб, часьць прывезена з Менску—с цэркваў, с колекцій п.п. Вэйссэнгофа, Уласава, Земкевіча, Віскэ і інш.. Арганізацией выстаукі занялася рэдакцыя «Zeitung der 10. Armee» (п. п. Гэндрыок, Франц, Браммэр), асабліва ж папрацавау для яе бэрлінскі архэольог, д-р Іппэль.

С-пад пылу вякоу вышло на сьвет Божы старое культурнае багацце нашаго народу і дало жывы доказ таго, што тут, на гэтай зямлі беларусы жылі ад ніпамятных часоу, тварылі сваю культуру, мелі безпасрэдныя зносіны с культурай Заходу і, трэба спадзевацца, будуць мець іх і у будучыне, ні патрабуючы ніякаго «пасрэдніцтва».

«Гомач»

Прыфрантавы рубеж на Беларусі.

(Глядз. № 13).

(Нататкі і уражэнні).

З наплывам «атрадаў», абозаў, адпачываючых вайсковых часьцей і прымусовай работай кабет у акопах у 1915-16 г.г., зьявілася па вёсках распушчаннасьць. Пачаліся поганыя венэрычныя хваробы, ад якіх памiралі нават і малыя дзеці. Вялікія разрухі рабіліся у сямейным жыцціў. Салдаткі ўжываліся з «атраднікамі», с палоннікамі, с «саюзнікамі». Пры адходу якой небудзь вайсковай часьці, дарожнаго атраду, ці палоннікаў-рабочых плачы і прычытыванні глушылі вёскі. Плакалі па сваіх—разгадованых і надзеленых дабром і грашмі кахалых—палюбоўніках.

Галасілі па гэтакіх «мужох» якія астаўлялі ім на памятку сынка ці дачушку [нізаконных, разумеіцца]. Горка лямэнтавалі па тых, што пакідалі іх на узьвей-вецяр, забіраючы і дзявочую часьць і пасаг, і астаўлялі іх асьмеяных, абмалутых.

Плакаў увесь жаноцкі род, пачынаючы ад 40 летніх замужніх «салдатак» і канчаючы пятнанцацілетнімі дзяўчынкамі-падросткамі. Часам матка з дачкою сварыліся за нейкаго лабатроса, каторы у іх карміўся.

А мужы і бацькі у салдатах, па фронтах, па розных гарадох і мястэчках мелі, сваім чынам, так сама кахапак. Мужчыны у гэтым кірунку даходзілі да такой віртуознасьці спэцыялістаў, што жаніліся пад чужымі дакумэнтамі па некольки разоў.

Гэта было свайго роду прафэсіяй: дастане пасаг у адным мейсцы, у другім, у трэцім, а потым дзяўбе семячкі, рэжыць у карты, соткамі кідаючы, і ніякіх!

Курьёзныя штукі разказываюць аб такіх гастралёрах. Аднаго разу, напрыклад, «жаніх» украў нявесту, разумеіцца, з грашмі ды з усім яе мениом. Нявесту, с прычын «нілегальнасьці», ён адправіў на вакзал у мяшку. Паставіў гэты мяшок на вакзале у кутку, а сам з грашамі і з яе рэчамі фурт—і паехаў. «Працэвай» на векі!

Другім разам сядзелі у вагоне дзьве кабеткі і плакалі „у рэк вавілонскіх"— адна—у адным, другая—у другім кутку. Слово за слово—і яны разгутарыліся. Аказываецца, што адна шукае свайго абманшчыка-мужа і другая так сама шукае свайго мужа, каторы пакінуў яе. Як разгаварыліся яны болей падробна аб сваіх «доугажаданых», як пачалі адна перад адной малеваць прыметы гэтых «халернікаў», аказалося, што абедзьве яны шукаюць аднаго і таго самаго чалавека. Гэта, мабыць, быў адзін с такіх «жаніхоў-прамыслоўцаў».

Гэтакім способам звычаі людзкія зрабіліся праз меру вольнымі і рознымі праўдамі і ніпраўдамі, разам з другімі мешанінамі, рабілася і самая горшая мешаніна—зьмесь крыві... А на усе гэтакія падзеі глядзелі і дзеці рознаго ўзросту. Перад імі ніхто ні хаваўся. Часам яны спрычыняліся да гэтакіх романтычных спраў, памагаючы рознымі способамі вялікім. Пры гэтакай атмосфэры гадаваліся за час вайны вясковыя дзеці і можна зразумець, што убіралі у сябе іх прымімчывыя, кволыя, маладыя душы...

Школ нідзе ні было — усе школы спыніліся ад самаго пачатку вайны. Па усей прыфрантавой Беларусі можна было спатыкаць такія абразкі ідыліі:

Водаль ад вёскі, на узгорку, на выгане стаіць народная школа. Школьныя інваліды-скамейкі разломаныя, пакалечаныя стаяць і лежаць па дзядзінцу. Ля хлева, у лужыне, стаяць і ляжаць сьляды граматнасьці,—разарваныя школьныя падручнікі. Лепшыя кніжкі са школьнай бібліатэкі забралі гаспадары на «цыгаркі». Паркан, цалком уросшы у зямлю, згніў і паваліўся. Маладыя дрэўцы паломаны. Пасуцца на дзядзінцы гусі, а босыя пастушкі с сукаватымі палкамі вылаўліваюць з гразнай лужыны плывучую навуку—астаткі храстаматыі, лісты з малюнкамі. Чытаць то ім ні ўмагату—усяго адну зімку вучыліся. Потым вучыцель пашоў на вайну і нешта адтуль ні вярнуўся...

Стануць дзеці на падмуроўны дыпагаядаюць праз вакно у глыб пакояў: пустата, пыл, павуцінё... і ні можа утрымацца малы галапуп, каб ні сьвіснуць, што аж рахо покатам коціцца па усіх пакоях.

Гулка, зычна і забаўна.

А на сьценах дрыжаць ад ветрыка ласкуты мапаў географічных. А на бруднай падлозі валяюцца блешанкі ад кансэрваў, бутэлькі ад шампанскаго... Шмат вясёласьці, шмат руху, шмат вялікіх разгулаў бачылі гэтыя школьныя пакоі за час вайны: шайкі казакаў часам тут гульні свае ладзілі. Ахвіцэры с сёстрамі тут балевалі. Браваркі часам уладжываліся. «Пітацельныя пункты» розных «Земсаюзаў» і «Сьверо-Помощей» тут гнёзды свае вілі. Колькі часу тут быў і шпіталь земсаюзны. Праўда, стог-

нач і плачу ні чуваць было, бо было ўсяго два або тры хворых. За тое было шумна: шмат служачых—з 27 чалавек і 12 каней—гэта ні іголачка якая.'

А вясковыя людзі мелі пры гэтым самабытныя заработкі. Гэта бывало тады, калі спадзеваліся і чакалі рэвізыі. Тады доктар, бывала, склічэ чалавек дванаццаць вясковых абібокаў. Апране іх у шпітальныя халаты, укладзе на сьвежаськія «койкі,» корміць іх два або тры дні па праграме шпітальнай дыэты (белы хлеб, яйкі, масло, малако і катлеткі), а у дадатак яшчэ без грашавога гонарару ні адпусьціць «хворых» са шпіталю...

Вось гэтакія камэдыі памятае нішчасная школа...

А польскія школкі с навучыцелькамі с Крулества Польскаго расьлі, як грыбы. Нават і праваслаўныя дзеці вучыліся там.

— Ніхай хоця па-польску вучацца калі другіх школ і вучыцялёў німа! — апраўдываліся бацькі.

Хто пільна прыглядаўся да школьнай справы на Беларусі за час вайны, бачыў перад сваімі вачыма падобныя зьявішчы.

Дзеля поўнаго нагляду калецтва дзіцячай душы варта яшчэ успомніць і а большавіцкай эры. Аб ўзрослых людзях я ўжо гаварыць ні буду — чалавек-зьвер прачнуўся у іх адразу, як мэтэорам праляцеў па нашым краю лёзунг: «рэж! бяры!» Але малыя дзеці пры пагромах па мястэчках і маёнтках хадзілі з мешкамі, с торбамі, на «палеванне». Што можа прывіцца да душы дзіцяці, бачучы зьвярыныя падзеі свайго роднаго бацькі?

Ужо пасьля маёнткаў і мястэчак шла вёска на вёску, адзін на аднаго, адбіраць награбаванае. Потым гэтыя тавары адпраўляліся у Менск, у Маскву і у другія цэнтральныя месты Расіі рознымі «тварышамі» у салдацкіх шынелях. Па усіх глухіх кутках пачаліся дзікія ўбіўствы, ад якіх дубам валасы станавіліся, якія аддаюць дзікімі казкамі глыбокай старасьвеччыны. Для прыкладу дадаю такую гісторыю-казку [праўдзівае здарэнне] з Менскай губ. Названня вёскі ні помню:

Трывожыцца троху Ігналя Лугавы, бо завуць яго «буржуем-багатыром.»

Клічка заўсёды кародзіць чалавека, нібы перац у носе, бо клічкі звычайна даюцца кпліўыя, паводлуг фізычных, або душэўных нідахватаў. Удараецца клічка вострым канцом кія у самае балючае мейсцо, і, звычайная рэч, што «чужая болька—людзям сьмех.»

Ігналю «багатыра» лічылі раней за добраго, гарапашнаго чэлавека, каторы сваім потам і крывёю нажыў добрую гаспадарку, у той час, калі другія мужыкі прапівалі свае затрапаваныя грошы.

Але вось, як большэвікі запанавалі у нашым краю, слово «багатыр» стало ўжо—«буржуй», а «буржуй»—чалавек самай горшай пароды...

Дзеля гэтаго Ігналя, маючы гэткую брыдкую славу «багатыра», зусім справядліва баяўся.

Але вось яму трэба было ехаць на цэлую пору у млын, бо млын быў за верст дваццаць ад яго сялібы і ён, выезджаючы, заехаўся па дарозе у вёску N да дзядзькі Антона, каторы яго заўсёды адстаіваў, маючы прывілею «камітэтчыка.»

Дзядзька Антон абецаўся даведацца вечарам жонкі Ігналі і глядзець за парадкам. Вось, пасьля гэтай прэдасьцярогі, Ігналя спакойна паехаў у млын.

Ноч была марозьлівая, месічная. Ігналіха палажыла спаць сваіх дзяцей, пагасіла лямпу і сама легла. Але ей неяк ні спалося і яна часта выходзіла на дзядзінец паглядзець, ці ўсюды ціха, ці хлеў і сьвіран добра замкнуты.

Раптам з-за вугла выскачыло трое людзей у салдацкіх шынэлях с чорнымі маскамі на тварах і, ўрэпіўшыся у Ігналіху, навялі яе у хату..

Увоўшы у хату, выцялі рэвальвэры і запатрэбавалі грошай. Аднеківанне Ігналіхі ні памагло, бо прыставілі ей халодную рульку рэвальвера да скроні, аж покуль яна ні паказала на куфар, дзе лежалі грошы. Ад плачу Ігналіхі і шума у хаці ўзбудзілася старшая, трынаццігадовая дачка Ігналіхі.

Урэшці разбойнікі ўзламалі куфар і дасталі грошы. Вышоўшы с хаты, яны раздумаліся, што варта яшчэ агледзіць гаспадарку у сьвірні.

Ліхтарня была пры іх, а с ключом выйшла Ігналёва дачка. Убраўшыся у сьвіран, яны пачалі аблізывацца на тоўстае сало, коўбасу і вэнгаліну, што віселю у вярху. І ўсе трое палезлі у верх па арудах, прыставіўшы драбіны.

Дзяўчынка была досіць шустрая, выскачыла спрытна са сьвірну, ляпнула дзьвярмі і замкнула на замок... Дзьверы і дах былі моцныя у добраго гаспадара, і зладзеі-разбойнікі асталіся у пастцы.

Дзяўчынка ўскочыла у хату ды ўсё маці сваей расказала.—Ляці хутчэй у вёску да дзядзькі Антона, ніхай ён прыдзе сюды з людзьмі,—сказала маці.

Дзяўчынка пусьцілася бягом. На дарозе нідалёка ад вёскі стаялі два салдаты, нібы на варце.

— Куды бяжыш, дзяўчынка?

— Так і так,—і яна ім усё расказала.

— Дык нашто табе, дзеткі, бегчы у вёску, ідзём назад. Мы з імі расправімся.

Вярнуліся на дзядзінец.

— Ну, цяпер — кажуць салдаты— трэба іх выпусьціць, бо гэта нашыя тварышы,—і давай барабаніць у вакно, трымаючы дзяўчынку. Ігналіха пачула ды ужо уняміла у чым рэч.

— Ні пушчу!—крычыць яна.

— Дык мы забьём тваю дачку.

— Бійце яе адну, чым нас усіх...

Пачуўся дзікі, нічалавечы крык і салдат кінуў ёй у вакно адрэзанае вухо яе нішчаснай дачкі.

Гэта ні памагло.

Кінулі ёй у вакно адрэзаную руку яе дачкі—так само ні памагло.

Тады яны кінулі труп дзяўчынкі і выбілі вакно. Адзін пачаў лезьці, але разьярэная Ігналіха адрубіла яму тапаром галаву.

Галава упала у хату, а тулаво—за вакно. Другі салдат уцёк. На раніцу вярнуўся гаспадар. Два трупы знайшоў ён на дзядзінцу—сваей дачкі і нейкаго салдата. Пачаў ён стукацца у хату, аж жонка яго крычыць дзікім голасам, што ні пусьціць і выкінула праз вакно вухо, руку сваей дачкі і галаву салдата. Пры гэтым Ігналіха дзіка рагатала — яна зварыяцела...

Ігналь паклікаў людзей і пашоў з імі у сьвіран. Там тры зладзеі віселі на вяроўках. Усе яны былі суседзі з блізкай вёскі.

Паміж імі быў і дзядзька Антон...

Нібы агнёвыя, безлітасныя рыцары сьмерці, пранясьліся большэвікі у нашым краю.

Развязаліся рукі чалавека ад вузлоў закону і страху, сумленне адыйшло, як лёгкі пылок, і запанаваў чалавек-зьвер...

Рабіліся такія падзеі, да каторых ніякая фантазія ні дайшла-б.

І страшна тое, што людзі да усяго гэтаго прывыклі і так хладнакроўна глядзелі на усялякія такія дзікасьці. Хладнакроўна закапывалі пры «самасудах» жывых людзей [факт такі быў у аднэй вёсцы за Даўгінавам, Вілейск. пав.). Хладнакроўна тлумачылі «дэкрэты» па свойму. Хладнакроўна устраівалі па гасьцінцах палеванні на муку і хлеб і на розныя другія тавары.

Гэта усё лічылося самымі звычайнымі рэчамі.

Ні пужаюць нас акопы і яміны, накрыўшыя нашую зямлю — гэта хутка можна будзе папрвіць. Патроны і кулі падбяруць. Лес с часам адрасьце. Магілкі забудуюцца, але тое, што за час вайны парабілося с чалавеччай душою, каторая азьвярэла—адзічэла да свайго пэрвабытнаго кшталту, тое, што дзеці калечыліся, маючы гэткае кашмарнае выхаванне за час вайны у прыфрантовым рубяжы; тое, што усё нашае пакаленне зрабілося такім нэрвозным, ніпрытомным, разтрубованым — гэта мы доўга будзем памятаць...

С часам і гэта згладзіцца.

І прыдзе некалі гісторык і будзе апаведаць аб дзеях за час цяперашняй вайны, як аб самых жудасных казках.

(Канец).

З. Бядула.

Зіма.

Шансунаму Науму Сапранкову.

I.

Замятуха над-вечыр закруціла у ва усе бакі.

У пунях на разныя галасы скігіталі надворныя свінні. То тая, то другая карова жалобна мічала, трасучыся лахматаю хрыбцінаю ад стужы над аржаною саломаю.

Была пара давацъ скоту у другі і паіць копі. На двара змрочыло.

У Петраковай хаці, сброзь запушаныя сьнегам шыбы, троху святлело.

Пятрок, седзючы у жупане, даплетау лапаць і сварыуся; а жонка яго васьцістымі і худымі, цьмяпымі нібы ад загару, рукамі мешала у цэбры мяківу. Маладуха-нявехна, белая, белая, што-папера,—прала на услоні кудзелю і маучала, як немая, ці якая пакутніца.

Белавалосая дзяучынка стаяла лі полу і хлабасьцінаю адганяла кур ад кормнаго вапрука, што чаукау с карыта, раскідаючы па зямле цесто кола сябе.

На палу, у запечку, хлопчык у штоніках па матузках цераз плечы, і пузатая дзяучынка на крывых, выгнутых дугою ножках гулялі у лялькі і то лашчыліся, то сварыліся, заціхаючы, калі дзед Пятрок пачынау гаманіць дужэй.

— Картэунікі! Паабедаць пекалі прыйці з гульні, а коні паіць і ні думаюць. Ну, хлопчыкі!—злосна вурчэу дзед.

— Ці ім клопат аб чым? Тыя, што пойдуць па Калядах да войска, гуляюць перад няволяю, ахвоту спаганяюць. Ну, й наш з імі. Пашоу ба ты, стары, пагразіуся на яго, ці што; яму ж ні йці шчэ, хваліць Бога,—казала старая.

— А кы-шш! Мам, зірні-тка ты, усе куры с падпечча вылезлі.

— Мая лялька! Мая лялька!

— Ай, каб ты здох!

— Ня бі-ся!

— Хру, хру, хру... Чу-чух, чух!..

— Куд-куд-ку-дак!

— Ціху!! Лурзатыя, вапра упудзіце. Трасца таму вучыцелю, як ен вас да школы ні узяу: хоць ба троху спакой быу. «Позпа прывялі...» Да настауніц бегаць табе ні позпа, хоць ба сброзь ноч. А ты, Варка, хлабасьцінаю ні махай: пятух вакно высадзіць. Узляцеу куды, пракляты...

— А кыш, кыш!

— Стой, стой, дзеткі, ні гані!—схапілася маладзіца.

— Брак!

— А Божачка Ты мой, міласлівы.—захныкала старая:—ізноу разбілі міску, новую міску. Ніхай ба вы сабе галовачкі пабілі! І ты ж тут, матуля, сядзіш, нічога ні відзіш. Ці напрадзеш ты сабе кашулечку на тэй сьвет, ці не? Ай, дауно я тры капейкі аддала за міску, каб вы свае здароўко аддалі.

— Чух, чух! Хру-хру...

— А, мамачка, ні буду! А, родная, ні буду. А больна, больнінька,—галасіла дзяучынка пад біцем маткі.

— Ганіце вы хоць вапра, ці што. А-а, Госпадзі, за што караіш?—бедавау дзед.

У расчыненыя дзьверы ляцелі белыя халодныя комы марозу. Мауклівая маладуха, сьцяушы зубы, клала і клала рубяжы матузамі на худэрлявінькай дзіцячай сьпінцы. Вапрук чухау і йшоу і ні йшоу с хаты у цемныя сенцы. Старая падбірала чарапкі і кляла. Стрыкацінькая курачка скокнула з лаукі на край паліцы, і адтуль пасыпаліся на суднік Пархвенавы соннікі і аракулы. Пятух дзюбау, што раскідау вапер, і уже без клопату сакатау і кокау, ні зважаючы на дзяучыну, што пішчэла пад лаваю. Меньшыя дзеці забіліся за комін і прытуліліся, пакуль улашчыцца матка, да якой належыла улада караць іх па загаду законадауцау: дзеда, а найгорш—бабы, і пакуль зачыняюць дзьверы ды усе спіхамірыцца.

— А як прыдзіць татка са свету, дык я яму скажу, што ты майго коніка пабіла,—во, а што?- шэптау хлопчык.

— А я скажу яму, што ты на бабу плевау, во, а што?—ні здавалася сястрычка, з апаскай пазіраючы на хату у бок маткі.

II.

— Звонкі козыры,—здау Паулюк карты і абцер пот са лба.

— Пад тваю цемную,—сухім голасам сказау Валента Івану, зірнуушы на яго шпаркім цішком, і забарабаніу кінцямі па стальніцы, каб ні так заувважылі, што рукі яго тыхаюць. На гэты раз да яго прыйшла добрая карта па доугай нізадачы, і яго пачынало трусіць усяго.

Іван крыва усьміхнууся, распасьцер у рукэ карты і нібы захінуушыся ад тых, што пільнавалі гульню з-за яго плеч, стоючы атзадзі за услонам, дужа важна глядзеу у карты, цмокаючы ад думы языком.

Усе аб ім ніцярпліва думалі, што за ход ен размеркуіць і ці борда пойдзіць, хаця усякі сабе ведау, што Іван маучыць толькі так, ад абурэння. А у ваччу яго мітусіліся чырвенькі і званенкі, і ен адно думау, што карта ні натта добрая, і ен цяпера-шыка праіграіць. І што ж такое? Чаму быць, таму ні мінаць, толькі дрэнна неяк пачуваіцца.

— Ну, думай ты,—ні трывалося Пархвену Петрачонку, —коні паіць пара,—казау ен, скрабаючы за каупяром. Яму было усе роуна: ен сяння ні выйграу, ні праіграу.

Усе былі у жупанах, апрач самога Паулюка, як хадзяіна хаты, а гульня ішла сброзь увесь дзень, зрання. Курцы смалілі махорку і цыкалі слінай на-сярод хаты. На кону ляжало капеяк пяць медзі.

— Лянь, лянь! Зірні-тка, што на табе паузець?

— А дзе? Што ты пляцеш?—пачырванеу Пархвеп і скасіу галаву да плеча, за каупер.

— Во, во... Ну, ды й гладкая ж!

Новая прыгода паддала гульцом вясёласьці, бо накірувала іх думкі у другі бок ад азарту, троху зьменшыла палкую цікавасьць да картау.

— Во, во, бяры яе у палон,—памагалі хлопцы Пархвену.

Рогат і сьмех быу вялікі, але спагадны да Пархвена, ні злосны; бо усякі скалазуб мог спадзевацца тэй прычыны і с сабою.

Аж і Валента, пэуны у выйгрышу, заглядзіуся.

— Хадзі перша гэтою карцінай,—налегау тымчасам на Івана той, хто ні меу сваіх грошы і дзівіуся з-за плеча.

Іван прайшоу.

— Языкі у вас сьвербяць,—пабіу Валента і иаваліу:—ні гуляіш, дык ні лезь,—дадау ен, уцікаючы у карты і забываючы іншае.

— Так, так, так!—закрычэлі разам усе падказчыкі:—прыцісьні, Іванюха.—падпырхнулі яны; адзін жа схапіу яго за руку і палажыу на карты, каб было дзело сьвято.

Іван як бы й сам меуся, так выкінуць, адылі туга цяміу і здауся на іх волю; усе усьміхауся і цмокау языком па-дзяцінаму. А памагацік яго ні дрэмау: схапіу у Івана карціну-віcока замахнууся і з усей сілы хлеснуу ею па карціні Валенты.

— Што? Што так?—дзівавау, як бык, Валента.

— А то так! Чым ты пабіу? Табе трэба было кралю прайці і тузам адказаць, а так ты без козыра, а Іван каралем забрау.

Валента узьярыуся. Як мог ен так памыліцца? Храсьценны ніжнік з далікатнаю пагардаю пазірау міма Валенты з грудка картау.

— Чым жа ен пабіу? Разумны вы дужа,—пачау перакідаць карты Валента.

— Як чым? Ніжнікам казырным...

— Нізьнікам казыльным,—запаліуся крывею Валента і высалупіу язык, зло дражнючы іх:—вы вялікія разумцы, ні гуляіце, а лезіце ні у свае.

Спорка зацягнулася. Паважнейшыя гульцы маучалі, ні кажучы ні у той бок, ні у той. Усе ні любілі Валенту за яго розум, радаваліся яго абмылцы і з ахвотай злаялі б яго, ды ведалі, што ен гарач і брахліу.

На тую часіну у хату ускачыла Куліна Іваніха і шпарка падбегла да столу.

-- Каб ты сьвету Божаго ні відзіу, як апрача картау нічога ні відзіш. Каб ты з услона ні зьлез, як ты з-за іх ні вылазіш, двору ні йдзеш. Гультай ты, гультаенкау сын, каб табе, каб ты, га-го-го,—як с торбы гарох, пасыпала яна.

Мужык як торчма ні зляцеу з зэдліка. Грошы с кона апынуліся у Валентавай кішэні, а падраны Кулінаю храсцены хлап разляцеуся па столу і пад загнет. Выйшло нешта надзвычайнае для усіх.

Паказаушы такую расправу, баба мамэнтам зьдзівілася сваей адвазі, ды ні марудзіла, пакуль ні прыйшоу паварот фортуны.

— Двору ідзі, машэльнік!—крыкнула яна у парозі і так ляпнула дзьвярмі, што аж шыбы задрыжэлі.

Гульцы позна шчупянуліся.

— Ну, каб, барані Бог, мне такая жонка: я ж ба яе вывухрыу, па век жыцця закаілася б фокусы выкідываць,—сказау спакайнейшы нехта.

А гульня збунтавалася.

Гульцы лаілі баб, што яны усе такія чэмарыцы, а да войска іх ні бяруць. Лаілі і без таго пакрыуджэнаго Івана:

— Родная жонка зпушчаіцца—дажыу чалавек!

Падабралі карты, злажылі нішчаснаго ніжніка і пачалі злепліваць яго паперосваю паперою.

— Як то зьдзекаіцца?—ковчыу цмокаць языком Іван:—я ей цяпера-цька пакажу сваю натуру: у-раніні да віднаго буду ляжаць, ні паеду у шуркі, ніхай сама едзіць. Што ей, калі гуляю?! На свае, запрацаваныя, хваліць Бога,—казау ен, каб заглушыць тое, што грызло яго: «Во табе, во табе! Людзі сьмяюцца: дрэннае, братка, дзело»

Пачалі расплачываціца.

Антон дрыжачымі рукамі аддавау семдзесят капеяк. Цімох наумысне сьмеяуся, хоць было ні да сьмеху.

— Валента!—казау Пархвен,—аддай мне грошы, што ты с кона схваціу. Іван мне як раз стольні вінават.

Валента рантам і нспадзеванна наліуся крывею і узяуся ірваць злосць на Пархвену.

— Трасцу я табе дам! На што хлопцы Івану падказывалі?

— Сумленьня у цябе німа, Валента,—сказау Пархвен. Ен ні любіу сварыцца, а быу дужа абідліу, і перажыць спорку яму было больна.—Ніхай табе Бог аддасьць...

Сказау і ціха выйшау с хаты. З гнетам у душэ навярнуу у двору. Апрыкаіла свая хата. І родны бацька, стары Пятрок, зарэзау яго наусединым, злым нарэканнем. Ні хацелося відзіць маукліўую маладзіцу-братаву, слухаць безконцую суяту дзяцей. «І гэта жыцце? Варта жыць сярод такіх людзей, як Валента? Эх, кінуць ба яму грошы у вочы і нічога ні казаць. Мне, ведай, ні грошы любы, а справядлівасьць»,—тнулося у галаву Пархвену. «Ні варта было і чэпацца і садзіцца»,—муціло яго. «Хварэй яно такое жыцце, такія людзі. Я шчэ ні Іван. Лепі на край сьвету зьеду. Халера на вас, лапацоны нішчасныя!»

Далека спакайней ішоу ба ен цяпер да хаты, каб летась ні скончыу двухкласную школу. А так ен лічыу, што дарма вучыуся, калі аставацца мужыком. І абіда была куды гарчэйшая.

Вуліца маучала, шэрая і пустая. Замятуха мела... Раула у Максімавым дварэ карова. Скрыпнулі у далекім гумне вароты. Нечыя колматыя коні, павесіушы голавы, стаялі сярод вуліцы—ці піць хацелі, ці аб чым тужылі сярод стужы і успаміналі краснае лецячко.

Завеяныя суметамі хаты, сярод сьнегавых палеу і пералескау, глухія, ад усяго сьвету далекія, халодныя, поуныя зрання чаду і нудныя, нудныя зімавалі зіму.

І ні можна было даць веры, што есьць нешта апроч зімы, што зіма скончыцца.

Абсаджаная яловымі лапкамі зімовая дарога быццым замарудзіла уцячы далека. Турботна цягнулася ад хат туды, туды...

І яе замарозіу мароз.

III.

А хаты былі верст за сем ад села і, значэ, ад бліжэйшае манапелькі.

Барыстау з дальнасьці хіба толькі адзін Іван: быу бедны чалавек і гандлевау гарэлкаю.

На Ражтво, на Вялікадня, на сьвятыя Радзіцелі мужыкі пераходзілі граніцу. Граніца была у іх паміж таго, што самі купялі к сьвяцічку у манапольцы, і паміж таго, што мелося на сховах у Івана. А бывалі у каго зняцейныя госьцікі, і клапатлівы гаспадар да Іванькі. Іван быу чэсны чалавек і зараблял толькі пяць капеяк на бутэльку.

З давен-дауна аднаму яму належала тут права на тое рэмяство.

І вот прыйшла беда. У нядобры час даведауся герой наш, што браценнік яго родны, адпушчаны з войска, падпусьціу яму конкурэнцыю.

І когі й рукі у Івана зьвялі. Ен быццым хворы патроху узлез на пол, спягнуу с паляць падраны жупан, разаслау яго ля коміну і, мімаволі застагнаушы, лег і заціх.

Дзело было дауно па абедзі у троху сьвяты дзень, калі усе людзі вяселы і зьбіраюцца на гульні.

Як слова хто арэшыну тоустую рашчапіу, уеадзіу туды Іваново сэрцо і зашчаміу яго.

— Адны крыуды, толькі крыуды,—думау сабе ен.

У хаці было ціха. Іваніха моучкі закалыхала дзіценка, злосна сьцебанула цясемкаю мышастую старую котку, што хацела напіцца вады с карна на лауцы. Котка пырскнула пад печ, а Іваніха села лі вакна і начала глядзець на вуліцу. Замерзло вакно так, што сьнег хлопам лежау на балонках. У малюпаціньную нізамерзлую дзірачку блізка рамы яна нічога ні магла разглядзець і сярдзіта клала падбародак то на тую, то на другую руку і дыхала на вакно белай параю.

— А мы, калі так,—з няпэунасьцю у голасі зьвярнууся да яе мужык,—па два грошы спусьцім.

Сказау і прыслухауся.

Іваніха, відаць, мелася адвесьціць, але ні знайшоушы, мусі, слоу да чыпу, нііпрыемна маучала.

Жалоба апанавала Іванову душу. Скрыуджан без канцакраю і кім жа?—браценнікам.

Мулка лежаць на печы. Закрэктау ен і лег на другі бок. Падцягнуу пад голау валенык, штоб мякчэй. Калматая галава, чорнавалосая, спрадвеку нічэсаная, пакутна лежала на сівым стоптаным валенку, як кудлаты Жук на старэй анучцы. Чырвоны нос ціха сіпау у злямчэную бараду. Па новай, як бубен, сарочцы, шчэ ні абмятай, без клопату людзкога поузау жоуценькі, вусаты і шпаркі прус, як па мертваму целу.

Іван тужыу. Учора у вечары найшла добрая карта, думау адгуляцца—на табе! халера прынесла жонку.

Сяння рухтувауся паучыць Куліну слухманству, але агульная беда ні давала ужо на тое права.

Ні слова ні сказау гаротнік. І прыходзілі яму, часам, зухаватыя, вялікія думкі: выпіць самому усю гарэлку, што была на продаж, і уважыць карысны гандэль брату, злосьніку конкурэнту. Нізвычайна кончыць справу. І паказаць жонцы, што ва усім чыста яна вінавата.

Пужауся тых дум сваіх Іван.

Ні слова ні казау: ніхай...

А шыбы зьверху адтаівалі на ноч. На двара было ціха. Мароз лягчэу. Укачалася дарога. Нехта паехау у госці ці у сваты. Сьнег марудна круціуся у сумным зімовым паветры.

IV.

Пятніцу Лявон Ляксеівіч, вучыцель тутэшней земскай школы, лічыу за свой нічасьлівы дзень. Дзеля таго, ен ні пашоу у сяло да настауніц, а засеу за стварэнне нацыанальнай літэратуры. Тым часам сяньнішная пятніца уздумала, мусі, падурэць ад нуды і пасьмеяцца са свайго любімчыка: усе пайшло наадварот. Дармо кіравауся Лявон Ляксеівіч прыставіцца вясельм і удачлівым,—шчэ зрання, калі пятніца павінна была найбольш спрыяць яму, нейкая ташната паціхеньку, а ніадступна і с поллай пазольнасьцю наліпала на яго. Ен с прыкрасьцю перабрау у думах усіх знаемых інтэллігентау і аж плюнуу: надоячы у бацюшкі, калі ішла гульня у флірт дапасованымі на тое карталюшкамі, N-я настауніца лезла да яго са сваімі залецаннямі і нарэканнем на адзіноту душы. Хай ты прапала! Перад ім паустало півыструганае і курносае ліцо яе.— «Ні ліцо, а гаршчок, будзь ты ніладна»,—пакруціу ен галавою і мімаволі устрахнууся, нібы скідаючы тое, што наліпло. Перад творчасьцю пашоу у парог памыць рукі і толькі злосна пабарабаніу шпунтам у умывальніку, лаючы Яхіма: ізноу, дзьявол, зьбег на вечарушкі ні паліушы вады. Вечыр толькі пачынауся, і настрой ні дэкларавау яго кароткім. Вучыцель сеу за стол, запаліу папіросу і думау узяцца за работу. А з рагавой хаты, з вуліцы, глуха далеталі крыкі гульцоу і выццё гармоніка. Нейкая пьяная гурба пратупатала, як гурт валоу, пад вокнамі, з вяселым сьмехам, лаянкою і сорамнымі жартамі. Разгарнуу адказ рэдактара і соты раз унікау у хітра захаваны змысл кароткіх строчак: «у вас дробных вершау і так даволі; прысылайце што лепшае.» Узяуся за асвандалены верш.—«Якой іншчэ трасцы трэба таму рэдактару? Ня-го тое, што друкуіцца, лепшае за майго?» —думау ен, чытаючы:

Ціха, маркотна у мяне на душэ!
А у сэрцу—пустыня жвірова.
Німа а ні веры, ні добрае кладкі,
Каб як перабрыцца на іншы бок рова,
На той, а дзе воля, змаганне і доля.
Дзе толькі ні віджу сваіх я братоу,
Братоу-беларусау бяздольных—
Ці у полі, ці у хаці, ці у карчме жыдоу—
Я думкамі плачу... Мне больна, ой, больна!

Лсу Парнаснік.

Работа ні йшла. Прыкруціушы эканомна кнот у лямпі, лег ен на скрыпучае ложо, залажыу рукі пад голау. Замятуха за сьцяною круціла і шугала, налетаючы на хату. Заліхвацка іграу гармонік. Лунаді зыкі вяселай гульні.—«Чорт ведае, як нудна! вот табе і пятніца.» І чуу, як нехта усе шамау пад вокнамі: дзеукі хацелі падзівіцца на паніча, ці зайздросныя хлопцы пільнувалі іх? І Парнаснік разміркувау сабе акапчацельна: годзі пісаць вершы! Ато, во пусьціць другі брат-беларус па пьяному дзелу шубіною у вакно, тады паплачыш. І як там тантарууцца,—проста з галавы сходзюць.

І раптам вялікае насунуло у чародзі дум. Ен успомніу другую, праудзівую пятніцу, калі задумау доугі роман, у якім спадзевауся ахапіць жыцце Беларусі з усіх бакоу, у ва усе часы і да самых драбніц. Была тая пятніца пачатку зімы, добрая, вяселая. Белы, мягкі сьнег ішоу зрання. Укрыу усе надворье белаю, пуховаю дзяругаю. Пад нагамі, калі ідзеш: хруп-хруп! хруп-хруп! Прыемна і легка. На веццi дрэу сьнег павіс, расцягнууся белымі, пушыстымі жгутамі; зьвесіуся на малых пруцінках прыгожымі жгунікамі. Зверху патроху йшчэ лецяць дробным хлопам сняжынкі. На версі—пяленка снегавая, і німа ведама, аткуль паузуць з мутнаго бездоння пчолы сьнегу,—як рой. Лецяць уніз і ніпрыкметна, мягка сьцелюцца.

— Дзеці! Дзеці! Зірніце угору, на небо!—радасна гукау Лявон Ляксеівіч сваю школьную драбязу, задраушы галаву і стоючы усю перамену на ганках у пальце параспашку.

Аж задрэмау. Разам прахапіуся і рынууся да столу.— «Падажджы-ж! Дакажу і я сваю славу»—сьцяу ен пяро, разгарнуу рукапіс роману, знайшоу трэццюю, найлепшую, главу і заскрыпеу на белым лістку: «Пачатак старога рукапісу.—Уся Цакунія глуха варушылася. Дауно упяклі у забыцце часы спадзей, калі ніпаразумення у адносінах старацакуноу і новаяуленнаго хаурусу моно-місачнікау толькі пачыналіся.

Пад канец усясьветнай войны, калі дзеці роднай Цакуніі зьбіраліся хваламі са усіх бакоу сьвету пад бацькаускія страхі, лік хаурусніков «Аднэй Міскі» німаверна узрос і грозна узрастау дальшы.

Акуратне кажучы, хаурус мономісачнікоу ні быу праудзіва хаурусам. У ем ні мелося ні цьверда палажаных правілау, ані старшыны ці адпаведальных перад кім-ба-то прэдстаунікоу. То была, як бы сказаць, такая хваля у жыццевым віру. Моладзь набралася новых думак з аднэй крыніцы і стрэла закінутаго зайца з аднаго боку: супраціунікау-старацакуноу.

А старацакуны, успалоханыя навінамі, што пачала завадзіць у Цакуніі моладзь, прыйшоушы з вайны, с чужых краеу, пахапаліся угледзіць у тым кірунак нейкай злоснай, патаемнай зборкі людзей, з магутнай буданінай хаурусу, і перакспіла зборку «монамісачнікамі.»

У кажнай сэмьі былі стара-цакуны і мона-місачнікі.

Змаганне было найвастрэйшым за сталом, у часе сьнедання, абеду і вячэры.

З давен-дауна, спрадвеку, ад дзядоу-прадзедоу вялося у хвальнай Цакуніі, што уся семья цакуноу сербала з аднэй міскі гліпянай, ці латкі дзеравяннай, за адным вісокім, хістскім сталом, дзеравяннымі ложкамі.

А цяпер вольнадумы—монамісачнікі, набраушыся басурмачскаго ці жыдоускаго духу у ніверных землях, задумалі скасаваць добры дзядоускі звычай.

Яны заводзілі, каб кожны цакун еу з асобнай місачкі ці талеркі, як жыд ці немін, а ні добры туташні хрысціянін.

Больна было старацакунам, што папсуваліся, пакрывіліся дзеці Цакуніі, адылі шчэ бальней, шкадуючы іх, касаваць стары звычай.

І жудасная, ашмурэлая, унутрэнная вайна закіпела.

І міскі, і латкі усе часьцей ды часьцей ні дажывалі свайго веку, летаючы да цакунскіх галоу...»

Раней роман здавауся вучыцелю задуманным і выпоуненным вельмі сьмела і па-мастацку. Ен цешыуся, што такі роман пераверніць да гары нагамі увесь побыт селян. Цяпер жа, у нудную здрадніцу-пятніцу, лепшая глава паказалася надта жэсьбялелою і ні вартою нічога, як па сорамной мізэрнасьці думкі, так і па выкладанню.

Цярпенне стаіло на нішто. Лявон Ляксеівіч шпургануу пяро на рукапіс са злосьцю і ненавісьцю.

(Канец будзе.)

М. Горэцкі.

„Нюра".

Гэта было іншчэ нідаўна. У нашай вёсцы былі на пастоі салдаты-артылярысты, чалавек мо' пяцьсот. На агародах сталі чатыры гарматы, такія, падла, вялікія: адна руля мо' два сажні. Як глянеш, дык от, здаецца, праглынуць усю вёску,— гэтак страшна выглядалі гэтыя рулі. Салдаты размесьціліся па хатах, па тры, па чатыры у кожнай. Ні салодка нам жылося тагды. Іншчэ добра, калі будуць салдаты добрыя, але добра-

го бывае мала. А як пападзенца якая брыда, проста жыцця німа: так і глядзі, так і сачы, каб ні ўчасаліся куды, каб ні сьвіснулі чаго. Але-ж нічога ні зробіш, прыходзілося цярпець, гаравадь ды памаленьку прывыкаць. Дзяўчаты,—маладзіцы—дык нават і падружыліся. Часам стрэнуцца з дзяўчатамі другой вёскі¹, дык:

— Ой, галубкі, у нас цяпер весяла! Салдаты такія добрыя, вясёлыя, а харошыя, каб вы бачылі!

І сталі заводзіць знаёмства, гулянь пачалі, вечарынкі строіць.

Старыя ні раз гаварылі:

— Як вам ні брыдка! Бацькі гібеюць, братэ, а ў каторых і мужыкие на вайне, а ім весялінца хочацца.

Дык гдзе там,—кажуць:

— А што-ж мы, пасядзем ды плакаць будзем?

— Ой, глядзіце, каб ні плакалі.

— Уга! А-апі званнячка.

Вот і гавары ты з імі. А цяпер прышлося так, што і плач і скокі ні памагаюць. Ось і раскажу хоць адно здарэнне.

Тамашова Ганудя, самая бойкая і вясёлая красуня у вёсцы, зьлюбілася з адным маскалём. Яно ні так зьлюбілася, як проста набрала ў галаву гонару, што пойдзе замуж за харошаго, багатаго, будзе жыць у горадзі, рабіць нічога ні будзе, смачна есьці, хораша хадзіць. Ціпер, бачыце, дзяўчаты за гэтым вельма гоняцца. А маскаль ім... але посьля пабачыце.

От, бывала, прыдзе вечарок; цёплы, ціхі. Месячык сьвеціць; на дварэ так хораша. Ганудя з Іванам заўсюды спацыравалі у дваіх. Ідуць гэта, гавораць паціхіньку.

— Каб знала ты, мая мілая, дарагая, як я цібе люблю! Як страшна падумаць, што с табою скора прыдзецца разлучацца! Як жаль мне пакідаць цябе! (Выбачайце, я ні магу так гаварыць, як маскаль: неяк у старога язык ні паварочваецца гэтак сказаць).

Ганудя толькі галоўку пахіліць яму на плячо, сьлёзкі у беднай закруцяцца па вочках, і ні ведае, што гаварыць.

— Нюрочка мая! краса жыцця майго! Ці згадаеш, дарагая, што я хачу табе сказаць?.. Абвянчаемся с табою, я цібе завязу к сабе да дому. Будзеш паняй. Я цябе, як птушачку, буду шанаваць. Будзеш жыць у горадзі у трохатажным домі, і увесь ён будзе пад тваёю абладай. Нічым ты ні будзеш клапаціцца... Падумай толькі. Я цібе люблю больш усяго на сьвеці; нічога рабіць у міне ні будзеш: захочаш пайці пагуляць, у тэатр, ці куды—грошай, колькі хочаш; віно будзе рэчкаю ліцца; слуг табе найму. А я зараз выслужуся; будзем жыць ды дабра нажываць.

— Чаму ты мяне Нюраю завеш?

— Так харашэй, мая мілая! Ганудя ці Ганна — гэта толькі у вас мужыкие кажуць. А ты будзеш жыць с панамі; кідай гэтыя: «але», «дальбог», «Ганудя». Ой, ты мілая мая, што ж ты маўчыш? — пытаўся Іван, галубячы Ганулю.

— Тата з мамаю ні будуць пускаць.

— Нюрачка мая! Ціпер-жа ні тыя часы, калі бацьком пакараюцца у ва ўсём. Яны мо' захочуць аддаць цібе за німілаго. Ты павінна сама кіраваць сваім жыццём; калі толькі любіш міне, зробіш усе, любачка мая. Э-э...

Ганна толькі хораша глядзела на Івана, прытулялася бліжэй і нічога ні казала, але відаць было, што на ўсё будзе сагласна.

Бацькі ні раз угаварывалі яе.

— Ганна! Ні вер ты маскалю. Ні хадзі ты з ім на спапыр, бо людзі сьмяюцца. Нашто з ім у дваіх ісьці? Гуляй тагды, як усе гуляюць.

— Мала што людзі скажуць, адно слухай. Нічога кепскаго я ні раблю.

Але бацькі цераз некалькі дзён зноў угаварывалі.

— Ганна! Ні загубі ты сваю маладасьць. Пашануй ты нашую старасьць. Ці ты ж думаеш ён цібе замуж возьме? Ой, пасьмяецца ды кіне.

Ганна цярпела, маўчала, а посьля так сказала:

— Я люблю яго і пайду за яго замуж. А без Івана мне жыцце ні міло будзе.

Бацькі былі аглушаны, як рыба бомбаю.

— Каб па гэты дзень я цябе ні бачыў з ім. Я ні дазволю, каб людзі на маё дзіця пальцамі паказвалі... я ні дапушчу загінуць роднаму дзіцяці... Я узгадаваў цябе, — ты мяне і слухаць павінна. А ні паслухаеш, я цябе...—бацька засопся і ні дагаварыў.

А Ганудя як бы і ні чула і так грозна адказала бацьку:

— Ні паможуць ні вашы угаворы, ні грозьбы. Калі ні захочаце аддаць, дык уцяку, а не, дык рукі на сябе налажу.

Бацька спалохаўся, змоўк. Пагаварылі, парадзіліся з маткаю ды с плачам згадзіліся з ліхою бядою.

Іван з Ганудяю сталі угаварываць бацькоў, прасіць іх.— такі аблуталі, угаварылі і праз тыдзень вяселле справілі. Іван пры гэтым паказаў сябе надта добрым. Як загаварылі аб пасагу, і бацька сказаў, што па закону трэба даць і кароўку і грошай трохі, дык Іван сказаў:

— Айцец! Ціпер скаціна дарагая, а вам і самым яна можа трэба, то вы лепяй дайце мне грошай рублёў пяцьсот і будзе.

Так і зрабілі.

Посьля вяселля маладыя паехалі у бацькаўшчыну Івана.

Асталіся бацькі адны. Гаруюць, плачуць, уздыхаюць, нігдзе прыпынішча ні маюць. У нядзельку сядзяць, як моладзь гуляе, глядзяць праз вакно, а Ганулькі іх пасярод маладзежы нігдзе ні відно.

Аж мо' цераз месяц, бачыць старая—Ганулька цераз вуліцу да дому дыбае. Як убачыла маці, дык і залілася сьлязьмі, ні то з гора, ні то з радасьці.

— Ці гэта ж ты, дачушка мая? А, Божа мой! Што-ж с табою сталося?..

— Ы-ы, ы-ы, ы-ы... ма-ма-ачка ма-ая да-ра-га-я... э-э, э-э... каб яго у гарачку кінуло, кіну-ў-ўў.

Маці сьцяміла зразу, што з ёю сталося. Што-ж, крычаць ужо лішне. І так дзяўчынка аж галавою аб сьцяну бьецца.

Прыйшоў і бацька, пакрычаў, пашкадаваў; з мацераю разам паталкавалі, паклялі зяця, ледзьве дачушку унялі...

Як троха пажылі і Ганна супакоілася, дык расказвала, як гэта было. Селі яны на цягнік (а усе рэчы Іванка аддаў у багаж) таго-ж дня, як выехалі з дому. Ехалі пешта дзён тры, умарыліся, ні спаўшы усю дарогу, так захацелося спацьчыць! От Іванка і кажа:

— Ляж, Нюрачка, аддыхні. А калі баішся, каб хто грошай ні украў, то дай мне. Вось цягнік астанавіўся на станцыі, — я табе цукерачак куплю.

Як пайшоў, дык і цяпер ходзіць. А яна, гдзе па цягніку, гдзе пешкам—насілу дабралася да дому. Ды жыве, бы і замужам і дома.

А цяпер жэўжыкі ніколі ні праміпуць Тамашовае хаты, каб ні пасьмяяцца з «Нюры». Выдумалі, гады, песьню. Насядуць на Тамашовай прызьбе і сьпяваюць; наўперад заводзіць адзін, а посьля усе падхватываюць:

У нашаго Тамаша
Была дачка хараша.
Тэкля была ее маці,
Ганудяю дачку звацi.
Стала яна падрастаць,
Кавалераў выбіраць:
Усю веску абтрасла,
А мілаго ні знайшла.
—Ні пайду за Габруся,
Бо работы баюся:
Ні любы мне і Антось,
Бо у яго кірпаты нос,
А Лукаш мне ні раўня.
Баязьлівы, як агня.
Ніхарошы і Ціхон.

Як сьмятана, белы ен.
З маскалем зьлюбілася,
Другі раз хрысьцілася.
І родная ужо маці
Стала Ганну Нюрай звaці.
—Ен і мілуе мане
І так хораша заве:
«Здравствуй, Нюрочка мая,
Ты сімпатья мілая! .»
У полі вішня расьцьвіла—
Ад марозу шчарнела:

Ганна замуж як пайшла—
У замужы зглела.
Ні цукерак, ні граша,
Ні белаго Лукаша...
—Досьвіданья, Нюрочка,
Ты мая галубочка!

Гэтакіх здарэнняў ведаю многа, але німа часу расказваць.

Дзед.

КРОНІКА.

Прызнанне Нізалежнасьці Беларусі. Газэты паведамляюць, што ў канцы мінулаго месяца дэлегацыя Беларускай Народнае Рэспублікі зьвярнулася да расійскай мірнай дэлегацыі і падала галаве яе, Ракоўскаму, ноту, апавешчаючы нізалежнасьць Беларусі.

С прычыны таго, што галава расійскай дэлегацыі ні ўважаў сябе упаўнамочаным даць які колечы адказ на гэта, ен зьвярнуўся аб інструкцыі да Рады народных камісараў. Украіна жа прызнала Беларускую Народную Рэспубліку.

Адозва. Культурна-прасьветная сэкцыя Беларускае нацыянальнае арганізацыі на Украіні выпусьціла гэтакую адозву: «Сыны Беларусі! У цяжкі і гістарычны момэнт жыцця нашае Бацькаўшчыны Беларусі і многапакутнаго Беларускаго народу, у час, калі многія з вас, раскінутыя на усесьветным абшары дзякуючы сучасным падзеям, апынуліся сярод цемры на растанні дарог,—голасна клічэмо вас да сьвету на шлях вольнаго жыцця.

Усіх вас, каму ужо адно імя Беларусь гаворэ аб нечым родным,—хоць мо' і забытым, закінутым у самі глухі куток вашай памяці,—усіх, хто спазнаў і хто хочэ спазнаць, што толькі сам Беларускі Народ можэ будаваць сваю долю, клічэмо да працы па адбудове свайго нацыянальнаго народнаго шчасьця.

Падходзіць апошняя і самая страшэнная хвіліна, калі вырашаецца доля Беларусі і яе, вякамі цярпеўшаго рабства, Беларускаго народу, калі мы, беларусы, павінны сказаць на ўвесь сьвет, што мы жывём.

Гуртуйцеся-ж тагды, беларусы, ідзіце на сьветлы шлях нацыянальнаго абьеднання! Пазнавайце сваю родную гісторыю, багацце і красу свае Бацькаўшчыны, сваю мінуўшчыну, сваю літэратуру, свой праўдзівы славянскі характар; сваю долю, свае шчасьце, каб праканацца у тым, што ні бяднейшыя мы і ні горшыя ад інных, што жыла, жыве у тым, што жыла, жыве і будзе жыць наша Вольная Беларусь.

Усе, хто чуе ў сабе хоць якую-нібудзь сілу і здольнасьць да грамадзянскае і культурнае працы, с першай магчымасьцю цягніцеся на родныя палеткі, каб там палажыць сваю цэгліну на народны будынак.

Браты! Усе, хто лічыць сябе сынам Беларусі, абуджайце беларускую нацыянальную сьвядомасьць, шырце і падымайце нацыянальную культуру, каб прынесьці у агульначалавецкую скарбніцу свой беларускі дар.

Памятайце, што у еднасьці сіла і што толькі абьедненным нацыянальна ні страшны нам ніякія варожыя заходы і, рана ці позна, мы выкуемо шчасьце і долю сваю.

Назад павароту німа, дарога адкрыта наперад.

Памятайце ж, Браты Беларусы, што толькі на уласныя сілы трэба лічыць і толькі уласнымі сіламі можна будаваць сабе Дом — Бацькаўшчыну.

Да працы, да нацыянальнаго самапазнання клічэмо усіх. Сыны Беларусі, каб у тую гістарычную хвіліну, якая надыйдзе нібавам, маглі мы адважна, шчыра, поўныя і паўныя сілаў сказаць:

Занімай, Беларусь маладая мая,
Свой пачэсны пасад між славянамі!»

Беларускі унівэрсітэт. Пры Народным Сэкрэтарыяце Прасьветы заложана камісія па справе будовы Дзяржаўнаго Беларускаго Унівэрсітэту у Менску. У склад камісіі запрошаны вядомыя мейсцовыя дзеячы і вучоныя. Ужо адбыліся два сходы камісіі—2 і 8 іюня.

На першым сходзі разглядалося пытанне аб тыпу унівэрсітэта і аб магчымасьці яго адкрыцця с пачатку гэтаго акадэмічнаго году. На другім сходзе быў выбраны прэзыдыум камісіі: старшыня—проф. М. Доўнар-Запольскі, таварыш старшыні—д-р М. Масоніус, сэкрэтар—Э. Будзька. Пытанне аб выбарах другога таварыша старшыні—астаўлено адкрытым. На тым жа сходзе былі утвораны сэкцыі: фінансавая, арганізацыйная і сэкцыя па зьбіранню навучных рэчаў для унівэрсітэту. У склад гэных сэкцый пастаноўлено запрасіць мейсцовых грамадзянскіх і фінансавых дзеячоў.

Падручнікі для Беларускіх школ. Народным Сэкрэтарствам Прасьветы арганізованы дзьве камісіі па справе пераглядy і падгатаванню падручнікаў для беларускіх школ. Адна займаецца падручнікамі для сярэдніх школ, а другая для пачатковых. У склад камісій увайшлі беларускія настаўнікі і вядомыя пэдагогічныя сілы з расійскіх і польскіх школ. Дзеля таго, што ужо асталося мала часу да пачатку новаго вучэбнаго году, пастаноўлена паралельна з работай па утварэнню новых падручнікаў, перакласьці на беларускую мову лепшыя падручнікі с чужых моваў. Утворано спэцыяльнае бюро перакладаў, каторае у цяперашні момэнт займаецца толькі перакладамі падручнікаў на беларускую мову.

Новыя беларускія школы. У хуткім часе мае адчыніцца цэлы рад новых беларускіх школ. Дзеля падгатавання настаўнікаў проэктуецца у іюлі—аўгусьці адчыніць аднамесячныя курсы для настаўнікаў пачатковых школ, а з восені пастаянныя (двухгадовыя) курсы і адну, або дзьве гімназіі. Цяпер ужо маецца каля 10 комплектаў беларускіх ніжэйшых пачатковых школ пад загадам горада. З' восені напэўна адчыняцца у Менску і вышэйшыя пачатковыя беларускія школы.

Горад Менск ужо досыць многа зрабіў для беларускай школы, чаго нельга сказаць аб губэрнскім земстві, дзе да гэтаго часу пануюць людзі варожыя беларускаму школьнаму адраджэнню.

Беларуская газэта на Украіне. У Кіяве ад 30-го мая пачала выходзіць новая беларуская газэта «Бѣлорусское Эхо», —палітычны, эканамічны і літэратурны орган. Газэта друкуецца у расійскай і беларускай мове. Газэта згуртавала каля сябе моцныя і паважныя сілы. Істнаваўшая да гэтаго часу у Кіяве газэта «Бѣлорусское Слово» зачынілася.

«Беларускі Гай.» У Одэссе істнуе культурна-прасьветны гурток «Беларускі Гай.» Гурток мае сваю труппу, оркестр, хор і бібліатэку. Што тыдня адбываюцца беларускія тэатральныя выставы.

З Ігумену. У Ігуменскім павеці адчынены 4-ы беларускія школы і заложаны некалькі культурна прасьветных гуртkоў з моладзі і мейсцовых дзеячоў. Па ўсім павеці адбываюцца беларускія тэатральныя выставы, концэрты і т. п..

Рэдактар Я. Лёсік.

Выданьне «Т-ва Беларускай Культуры». Друкарня Я. А. Грынблята.